

<http://www.hembygd.se/arkeologisektion>

Spadbladet 4, 2015

Arkeologisektionen vid Stockholms läns hembygdsförbund

Referat från seminariet i oktober

Fornborgar, höjdbosättningar – aktuell forskning

Arkeologisektionens fjärde seminarium i samarbete med Stockholms läns museum ägde rum den 3–4 oktober med närmare 50 deltagare – ett synnerligen lyckat arrangemang med spännande föredrag och fascinerande besök i det glesbygda Roslagens skogar för att se fyra anläggningar av olika slag. Gunilla Hammarsjö inledde seminariet och Ola Kyhlberg fungerade som moderator. Michael Olausson ledde oss kunnigt till de olika anläggningarna i naturen.

Det inledande föredraget av Anders Bornfalk Back handlade om fornborgar och intellektuell import och utgick från Herrgårdsklint på Gotland med utblickar mot andra liknande anläggningar på Gotland. Vi fick klart för oss mängden av benämningar som idag finns för dessa höjdbosättningar. Anders föreslog att dessa i fortsättningen bäst kanske ska kallas permanenta/säsongbetonade boplatser inom kraftiga murar. Herrgårdsklint har en rejäl mur av kalksten och innanför finns husgrunder. Mårten Stenberger undersökte tre av dem. Olika kärltypen påträffades – 7 kg keramik – och spår av vardagssysslor konstaterades vid undersökningen. Troligen hade bosättningen kontroll över ett större omland. S.k. intellektuell import har konstaterats. Mycket indikerar att arkitekten av Herrgårdsklint influerats av den romerska idévärlden eftersom likheter finns med romersk ingenjörskonst.

Elin Engströms föredrag handlade om fornborgsforskning i arkivet – om Eketorps forskningshistoria och arkeologiska tankekollektiv. Hon utgick från de vetenskapliga publikationerna och arkivmaterial från Eketorpsprojektet. Eketorp fungerade som ett tankekollektiv. Medlemmarna i projektet – Mårten Stenberger och hans ”pojkar” – fungerade som ett sådant kollektiv. En ”tankestil” förenade alla – Eketorpsandan. En genomgång av materialet har visat, vilket hon beskriver i sin avhandling Eketorps veckningar, att Mårten Stenbergers uppfattningar dominerade och att ”pojarna” hade att följa dessa. Då Stenberger var död kom emellertid ”pojarna” att avvika från den linjen och andra synpunkter och tankar kunde göra sig gällande om projektet. Tyvärr saknas ännu en samlad, analyserande publikation om Eketorp!

Åsa Alering berättade om projektet Gripeberg – en fornborg i Smålands inland. Gripeberg är en av två ”borgar” i Kronobergs län. Kulturparken Småland/Smålands museum undersökte Gripeberg – handgrävning av små schakt och ytor. Platsen bedöms som en vallanläggning från bronsåldern på grund av ¹⁴C-prov snarare än en försvarsanläggning från yngre järnålder. Spännande var att höra om och se bilder på de stenpackningar som påträffades längs murarna och även under murarna. Nio stensättningar fanns inom två undersökta schakt på en sträcka av 50 meter. Undersökningen visade dock inte spår av att begravnings skett i dessa packningar – däremot fanns inslag av skärvsten (skörbränd sten) i en av dessa. En sten med två slipade ytor påträffades – kanske en del av en större slipsten/malsten som medvetet slagits

sönder. I stenen skönjs en möjlig skålgrop. Kanske stenpackningarna använts i begravnings-syfte men så att malt material (ben) strötts över? Eller – menade Alering – kanske hanteringen av stenarna varit viktigast?

John Hamilton talade om intern topografi och struktur inom folkvandringstida storgårdar. Exempel togs från Skeke i Rasbo sn och Rörby i Bältinge sn. Det var stora och betydande gårdar under järnåldern. Han visade med bilder de mängder av hus som en gång funnits på de båda platserna och att hallar/platåhusliknande kunnat urskiljas över tiden. Gårdsstrukturerna tycks ha varit likartade med bostadshus, ekonomibyggnader, hall, specialhus, förråd och brunnssområde. Gårdarna saknar anknytning till fornborgar men sådana bosättningar har likheter i vissa avseenden med sådana anläggningar.

Michael Olausson ställde i sitt anförande frågan Varför bygga på höjder? Hans föredrag handlade om folkvandringstidens höjdbosättningar och utgick från hans egna undersökningar av den mäktiga höjdbosättningen i Runsa från tiden 400–600 e. Kr. Vi fick veta vad för slags fynd som påträffats – bl.a. Torshammarring från troligen 500-talet – kanske den äldsta påträffade i Sverige. Vidare fanns en tre cm lång remlöpare med klara maskbilder. Bilderna ger association till Janusansikten! Ingen parallell har hittills påträffats. Men varför byggde man på höga berg? Sannolikt var det elitpersoner som besökt Europa och fört med sig erfarenheter därifrån. Det finns mängder av sådana bosättningar i centrala Europa. Det kan alltså vara idéer/mode som föranlett motsvarande höjdbosättningar i vårt land. Troligen bodde eliten inte hela året om på höjderna och därför kan höjdbosättningarna inte anses som gårdar i vanlig bemärkelse. Speciella tillfällen var de däremot bebodda! Unik är också den 3 cm stora delen av en fågelfigur av brons från vendeltiden.

Vår spännande och intressanta utflykt leddes skickligt av Michael Olausson som trots att 49 ivriga arkeologiintresserade personer slussades ut i naturen och spred sig nyfiket omkring för egen forskning ändå lyckade hålla ihop skaran och forsla oss från plats till plats. Bastubacken i Riala är en inte undersökt anläggning med en mur runt ett ovalt berg. På sluttningen syns ett flertal terrasser som kan ha hyst hus. Platsen är Helgö-liknande med vallanläggning och husterrasser. Michael anser inte att det är en fornborg – men vad det en gång har varit kan inte bestämmas utan undersökning. Cirka en och en halv kilometer därifrån besökte vi den vanliga fornborgen Burehäll som anses vara från bronsåldern. Det är svårt att dra slutsatser vad det en gång har varit. Anläggningen ligger i en gammal bronsåldersbygd. Vi visades den stora ringformade hällristningen på lodrät häll med två mindre likartade ristningar. Skålgropar finns på berget ovanför ristningen och skålgropslokaler på flera platser i närheten.

Den tredje anläggningen var Darsgårde fornborg från folkvandringstid som undersöktes av Björn Ambrosiani 1956–57 och 1960–61. Ca 60 % har undersökts och ett 20-tal husgrunder påträffades samt keramik som uppenbarligen var av estnisk typ. Anläggningen har brunnit ned minst fem gånger och byggts upp igen. Mycket bränd, sintrad lera har påträffats. Det är en fin utsikt uppifrån ned mot den forntida vattenytan. Darsgårde har anor från bronsåldern. Underst fanns en boplatz från yngre bronsålder. Stora gravfält ligger i närheten med nästan 150 gravar varav många har undersökts. Vår sista anläggning var den märkliga Tistelkullen. Det är en gravhägnad från bronsåldern i Rimbo. Flera stensträngar – troligen tre – kan skönjas. Ett mäktigt stenblock är en mittblocksgrav från bronsåldern och ligger i den yttre murkanten och omges av en vall av stenblock. I närheten finns gravfält från bronsåldern med rösen och mittblocksgravar. Allt är placerat långt ut i skogsmarken.

Det var en mycket lyckad helg och vi får se fram mot den publikation med föredrag som Arkeologisektionen avser ta fram!

Text och foto (Darsgårde fornborg): Nils Ringstedt

REDIGERINGSARBETE MED PUBLIKATIONEN PÅGÅR

Som Nisse nämner ovan kommer föredragen publiceras i en publikation. Redigeringsarbetet pågår och vi kommer återkomma till det i ett kommande Spadblad liksom på årsmötet. Datum för årsmötet m.m. återkommer vi till i nästa Spadblad.

Två intressanta arkeologiböcker!

Nils Ringstedt rekommenderar varmt följande två böcker till alla arkeologiintresserade.

Docent Anders Carlsson, Stockholms universitet, har nyligen utkommit med sin *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria. Från stenålder till vikingatid*. Boken är utgiven i Stockholm Studies in Archaeology och har nr 64. Författaren har arbetat i 20 år med denna synnerligen faktaspäckade bok med nya tolkningar av olika skeden i vår fornhistoria. Anders har lyckats göra många spännande omtolkningar och de känns mycket trovärdiga.

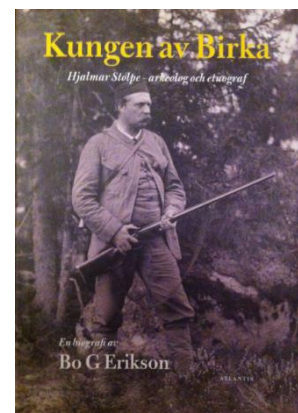
Enligt författaren är tolkande arkeologi kännetecknad av öppenhet för kulturspecifika alternativ. Sociala faktorer framhålls. Hans metod är att ställa frågor av typ: Varför görs saker och ting just då, just där och just så? Varför inte på ett annat sätt? Läsaren får verkligen nya aha-upplevelser! Och det som är trevligt är att boken inte kostar så mycket. Anders tar 100 kr för boken plus 56 kr i porto om den beställs via email anders.carlsson@ark.su.se så beställ och läs boken!

Anders tar upp kolonisationen efter istiden och betydelsen av jordbrukets introduktion. Vi får veta mycket om de olika stenålderskulturerna med nya tolkningar av olika företeelser under stenåldern. Han analyserar den äldre bronsålderns elitistiska ideologi – solens resa och guldets association med solen på grund av metallens glans. Också yngre bronsålderns kollektivistiska ideologi diskuteras – bl a de dödas resa till solen med skeppet som symbol, skeppssättningar, hägnade rituella berg mm. Vi får veta mycket om äldre järnålderns tid med stamsamhället och betydelsen av jord, eld och järn under den tiden samt mellersta järnåldern – följets tid med fornborgar, befästa gårdar och dylikt. Yngre järnåldern är rikenas tid med dynastier, hallar på plåtåar, båtgravar, kungshögar, centralplatser mm och historiken under vikingatiden skildras intressant.

Nils Ringstedt

En annan synnerligen intressant och innehållsrik bok är *Kungen av Birka*. Hjalmar Stolpe – arkeolog och etnograf. Det är en biografi som skrivits av vetenskapsjournalisten Bo G. Eriksson och utgiven av förlaget Atlantis. Bo G. Eriksson har ju som säkert många vet i samarbete med Björn Ambrosiani skrivit flera böcker om utgrävningarna på Birka under 1990-talet. Hjalmar Stolpes mångåriga utgrävningar på Birka skildras och också hans stora intresse för etnologi. Vi får bl a följa Stolpe på resan med ångfregatten Vanadis jorden runt åren 1883–1885. Han dokumenterade då etnologiska företeelser på alla platser dit Vanadis kom men lämnade Vanadis på ett ställe i Indien för att själv resa tvärs över Indien och samla etnografiska föremål. Vad säkert inte många vet är att den store Birka-utgrävaren ägnade sig åt gravplundring på öar i Stilla havet!

Stolpe arbetade länge för att få ett etnografiskt museum i Stockholm och blev till slut föreståndare för en etnografisk enhet vid Naturhistoriska riksmuseet. År 1902 fick Hjalmar Stolpe professors titel. Jag kan varmt rekommendera denna tjocka men mycket lättlästa volym!

Efterlysningar

Vad händer arkeologiskt i länet? Har ni några pågående utgrävningar hos er? Gör ni några egna fynd i skog och mark? Har ni någon arkeologiverksamhet i er hembygdsförening? Har ni en hemsida på webben med arkeologiskt tema?

Skicka in information till någon lämplig person i vår styrelse, se sista sidan, så ska vi se till att – om så är lämpligt – informera i Spadbladet, via e-post, på vår hemsida och liknande.

Har ni bilder som passar på vår hemsida, <http://www.hembygd.se/arkeologisektion>, skicka gärna in dem också.

Mer boktips

John Kraft har genom Badelunda hembygdsförening publicerat en skrift (utredning) med titeln Svearnas land. Bosättning och samhällsorganisation i Mälardalen under yngre järnåldern. Skriften kan beställas från Badelunda hembygdsförening www.badelunda.se

Björn Ambrosiani genomförde 1980 en analys av alla Mälardalens gravfält. Kraft har utgått från den analysen som gjordes med fornminnesregistret som bas. Hans utredning är imponerande med massor av statistik, fakta och slutsatser baserade på den 8 år långa forskning som författaren bedrivit. Läsaren får en mängd intressanta uppgifter om befolkningsutvecklingen i Mälardalen från 500-talet till 1000-talet samt Krafts slutsatser om hundaren, skeppslag, tingsplatser, kyrkor vid kungsgårdar, hundareskyrkor, tidiga handelsplatser, kungsgårdar, storkhögar, Husbyar och Tunanamn mm. Utredningen är en veritabel uppslagsbok om utvecklingen i olika delar av Mälardalen. Den är i A4-format och i tvåspalt med många tabeller, diagram och kartor. Den tjocka volymen är visserligen inte lättläst men innehåller mycket intressanta uppgifter för den arkeologiintresserade.

Nils Ringstedt

I januari på Historiska

Historiska museet har öppet ti–sö kl 11–17, och på onsdagar till kl 20. Under jullovet t.o.m. med den 6 januari har man aktiviteten *1000 år, tusen berättelser*.

Fredagen den 8 januari är det en temavisning kl 14 om medeltiden, och därefter kl 15 *Möten med medeltida konst*.

Onsdagen den 13 januari kl 17 är det en temavisning om *Kvinnor på vikingatiden* och sedan kl 18 *Sagans sköldmö – arkeologins mysterium*.

Fredagen den 15 januari kl 14 är det en temavisning *Vem har makten under 12–1300-talet*, kl 15 handlar det om historiska kartor och samtidigt kl 15 *Möten med medeltida konst*.

Onsdagen den 20 januari kl 18 berättar arkeolog Anders Andrén om möten mellan skandinaver och judar.

Fredagen den 22 januari kl 15 är det *Möten med medeltida konst*.

Onsdagen den 27 januari kl 18–19:30 är det dags för *Vad vet du om 1000-talet?*

Fredagen den 29 januari kl 14 är det en visning om *mäktiga kvinnor under medeltiden* och sedan kl 15 *Möten med medeltida konst*.

Läs mer och hitta fler föredrag och visningar på www.historiska.se.

Ett par avhandlingar från 2015

Utöver de avhandlingar som nämnts i Spadblad 2/2015 kan här nämnas:

Annika Bünz vid Göteborgs universitet disputerade den 29 maj på sin avhandling *Upplevelser av förhistorier : analyser av svenska arkeologiska museiutställningar*. Läs mer:

<http://hdl.handle.net/2077/38474>

Catarina Karlsson vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala lade den 8 maj fram sin avhandling *Förlorat järn : det medeltida jordbrukets behov och förbrukning av järn och stål*. Läs mer:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-e-2571>

Kommande avhandling

Fredagen den 26 februari 2016 kl 13 lägger Elisabeth Niklasson vid Stockholms universitet fram sin avhandling i Nordenskiöldsalen i Geovetenskapens hus i Frescati.

Avhandlingen heter: *Funding Matters : Archaeology and the political economy of the past in the EU*.

Mer att läsa

Fredrik Charpentier Ljungqvist vid historiska institutionen vid Stockholms universitet har under året kommit ut med en 312 sidor tjock bok på Dialogos förlag med titeln *Den långa medeltiden : de nordiska ländernas historia från folkvandringstid till reformation*.

Från <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A842803&dswid=2604> läser jag att Fredrik ”bjuder på en lättläst exposé över den politiska, ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen i Norden under tusen år med utgångspunkt i de senaste rönen från arkeologisk och historisk forskning. Den långa medeltiden är en introduktion till Nordens historia från folkvandringstiden på 500-talet fram till reformationen på 1500-talet. Till skillnad från tidigare översiktsverk behandlas här hela Norden, och inte bara ett enskilt nordiskt land, och den traditionella uppdelningen mellan medeltid och forntid överges.”

WEBBSIDA OM AKTUELLA ARKEOLOGISKA UTGRÄVNINGAR

När marken börjar tina upp igen kan det vara lämpligt att gå in på webbsidan

<http://www.aktuellarkeologi.se> för att se vilka arkeologiska utgrävningar som pågår runt om i landet.

DIGITALISERADE DOKUMENT

Allt mer av äldre publikationer finns nu digitalt. Många av er har säkert varit inne på <http://runeberg.org/> och hittat inskannade och teckentolkade böcker. För några år sedan kom Sveriges runinskrifter ut i digital form se <http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/digitala-sveriges-runinskrifter-publicerat/>, och nu senast <http://litteraturbanken.se/#!/presentationer/specialomraden/KVHAA.html>

Litteraturbanken kan givetvis vara en god källa att ösa ur. Men det jag tänkte tipsa om nu är två av de samlingar som under året skannats in och gjorts tillgängliga via Riksantikvarieämbetets funktion Samla, nämligen

- Svenska fornminnesföreningens tidskrift (1871-1905) och
- Sveriges kyrkor (1912-)

En väg in är <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/6>

I Samla hittar man även arkeologiska förundersökningar, utredningar, rapporter m.m., speciellt från senare år. Använd gärna sökfunktionen i Samla. Sök t.ex. på ett kommunnamn, ett sockennamn eller använd den avancerade sökfunktionen.

Gott Nytt År 2016

Till sist önskas alla arkeologivänner ett riktigt gott nytt 2016. Glöm inte att betala in er årsavgift, 100 kronor, till Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion, plusgiro 497 36 80-4.

Styrelsen i Arkeologisektionen inom Stockholms läns hembygdsförbund 2015

Broström, Sven-Gunnar 08-530 371 08 070-942 36 14	Fältvägen 11 147 41 Tumba botark(a)swipnet.se	ledamot
Gustafsson, Berit 070-538 89 38	Glasbergavägen 67 152 59 Södertälje berit.i.gustafsson(a)hotmail.com	suppleant
Hammarsjö, Gunilla 08-540 622 56 070-453 98 85	Hangarvägen 3, 5 tr 183 66 Täby gunilla(a)hwebb.se	ordförande
Karlsson, Inger 08-21 15 20 070-773 72 22	Baggensgatan 23 111 31 Stockholm karlssoninger23(a)gmail.com	ledamot webbansvarig
Nyström, Erica 070-535 98 08	Muskotvägen 8 123 55 Farsta erica.nystrom(a)gmail.com	sekreterare
Owe, Jan 08-38 71 39 0730-894 884	Gamlebo Ginstvägen 38 197 34 Bro jan(a)gamlebo.se	kassör o redaktör
Persson, Bosse 0176-26 20 25 070-656 62 37	Mora Byväg 30 761 12 Bergshamra perssonbov(a)hotmail.com	ledamot
Hansson, Mats 08-760 52 09 073-828 43 21	Småbrukarvägen 10 163 44 Spånga 1hansson(a)telia.com	suppleant

Du blir medlem genom att sätta in 100 kronor på Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektions plusgiro 497 36 80-4. Glöm inte att anmäla namn och adress. Sektionens hemsida: <http://www.hembygd.se/arkeologisektion>

Du kan prenumerera på LEDUNGEN, tidskriften för kultur och miljö i Stockholms län som ges ut av Stockholms läns hembygdsförbund. Sätt in 130:-/år på plusgiro 58 83 56-6. Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.

Del av dekoration på silverskål från Gullunge, Skederids sn, SHM 16136.